

Галина ГРИМАСHEВИЧ

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
СХІДНОПОДІЛЬСЬКОГО БДЖІЛЬНИЦТВА**
(Тищенко Тетяна. Лексика бджільництва Східного Поділля. –
Умань, 2008. – 88 с.)

Упродовж останніх років українська діалектна лексикографія поповнилася новими загальними (Аркушин Григорій. Словник західнополіських говірок. – Луцьк, 2000. – Т. 1 – 2; Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці, 2005. – 688 с.; Сікорська З. С., Шевцова В. О., Шутова Л. І. Словник діалектної лексики Луганщини. – К., 2002. – 202 с.; Глуховцева К. Д., Леснова В. В., Ніколаєнко І. О., Терновська Т. П., Ужченко В. Д. Словник українських східнослобожанських говірок. – Луганськ, 2002. – 233 с.; Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с.) та тематичними (Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область). – Луганськ, 2003. – 171 с.; Березовська Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. – Умань, 2010. – 348 с.; Шульська Н. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині. – Луцьк, 2008. – 164 с.) словниками, словниками однієї говірки (Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2008. – 478 с.).

Рецензований словник Т. Тищенко належить до тематичних, оскільки репрезентує лексику однієї тематичної групи. Це видання є першим в Україні ХХІ ст. систематизованим зібранням лексики бджільництва чітко визначеної території – Східного Поділля (зазначимо, що, крім рецензованої праці, лексика бджільництва найповніше представлена в дослідженні лексикографічного типу В. В. Анохіної та М. В. Никончука «Полесская терминология пчеловодства», яка опублікована більше сорока років тому, а також репрезентовано лексику бджільництва зі значної кількості поліських говірок у праці М. В. Никончука «Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся)» (К., 1979. – С. 204-228); відомі окремі лінгвістичні дослідження (статті) про номінацію різних елементів із тематичної групи лексики бджільництва Т. Тищенко та І. Шматко (Тищенко Т. Лексика на позначення бджіл у говірках Східного Поділля (матеріали до «Лексичного атласу української мови») // Діалектологічні студії 7. Традиції і модерн. – Львів, 2008. – С. 323-334; Тищенко Т. Номінація меду у говірках Східного Поділля // Сучасні проблеми

Рецензії ✍

мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Вип. 12. – С. 195-197; Шматко І. Реліктові назви житла бджіл в українській мові // Українська мова. – 2008. – № 3. – С. 114-117; Шматко І. Семантичне навантаження терміна мед у сучасній українській мові // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук праць. – Вип. 2. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 223-228), а також наявний незначний пласт лексики бджільництва в загальних діалектних словниках та лінгвістичних атласах, які репрезентують різні зони українського діалектного континууму (напр., Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. – Луцьк, 2002. – Т. 1 – 2; Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К., 1974. – 260 с.; Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – К., 1984. – Ч. 1 – 2; Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці, 2005. – 688 с.; Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4; Атлас української мови: В 3 т. – К., 1984. – Т. 1; 1988. – Т. 2; 2001. – Т. 3 та ін.), чим і вичерпуються мовознавчі дослідження цієї важливої для українського народу групи лексики; хоча варто відзначити, що в різнопланових етнографічних, етнолінгвістичних та культурологічних виданнях представлено матеріал про бджільництво як галузь народного господарства, про лікувальні властивості продуктів бджільництва тощо (напр., частина інформації наявна в таких виданнях: Войнович В. Українська міфологія. – К., 2002. – 664 с.; Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: У 2 т. – Мюнхен, 1958; Етнографія України: Навч. посібник / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.; Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К., 2006. – 703 с.; Скуратівський В. Я вас, бджоли, благословляю. – К., 2005. – 320 с.; Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник // Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. та ін. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.; іл. та ін.).

Реєстр рецензованого видання – 548 словникових статей, матеріали до яких зібрано в 103 східнопоміських говірках Вінницької, Черкаської, Одеської, Кіровоградської, Київської та Миколаївської областей, список скорочень яких предсталено в кінці словника (с. 86-87).

Актуальність рецензованого видання беззаперечна, адже, як зазначає авторка, «Лексика бджільництва українських діалектів є найменш дослідженою з-поміж інших тематичних груп» (с. 3), що ускладнює роботу діалектолога й не дозволяє вирішити низки важливих лінгвістичних проблем: «Відсутність спеціальних праць про лексику бджільництва з різних україномовних територій унеможлиблює створення цілісної картини географії, просторової

варіативності, що не відповідає зрослому інтересові мовознавців до діалектної лексики» (с. 3).

У передмові авторка окреслює засади укладання словника, акцентуючи увагу на тому, що в лексикографічному виданні фонетичні варіанти представлено в одній словниковій статті, а тлумачення багатозначних слів обмежене сферою бджільництва; омоніми подано окремими словниковими статтями (с. 4). Зауважимо, що цих засад Т. Тищенко дотримується в презентації діалектного матеріалу в рецензованому виданні.

Структура словникової статті підпорядкована тим завданням, які ставить перед собою авторка, і включає такі складові: літературну чи літературизовану форму, діалектну форму та її фонетичні варіанти, подані в транскрипції, граматичні ремарки, скорочене позначення населеного пункту, у якому зафіксовано фонетичний варіант, значення, синоніми, ілюстрації до незначної кількості слів.

Реєстр словника охоплює номінативні одиниці на позначення бджіл та їхніх різновидів, продуктів бджільництва та їх переробки, пасічного інвентарю та процесів бджільництва.

Найчисленнішими в словнику є групи номінативних одиниць на позначення **бджоли** залежно від її призначення, віку, місця проживання, характеристики тощо: *бджола грузонна*, → з *грузом*, → *медоносна*, → *працьовита*, → *повна*, → *робоча* ‘бджола, у якої в медовому носіку мед або нектар’; *бджола дальня*, → *поїскова*, → *ройова* ‘бджола, яка шукає місце для поселення всього відведеного рою або вивчає місце найкращого взятку’; *бджола домашня*, → *молода*, → *медопереробна* ‘молода бджола, яка господарює у вулику: переробляє нектар, прибирає, годує потомство’; *бджола лиса* ‘бджола, яка краде мед чужої сім’ї’; *бджола льотна*, → *носьова*, → *працююча*, → *стара*, → *трудяща*, → *медозбірна*, → *медоносна*, ‘бджола, що літає за взятком, носить мед’; *бджола перша* ‘перший розплід бджіл’; *бджола пізня* ‘останній розплід бджіл’; *бджола проста* ‘робоча бджола, яка носить мед чи працює у вулику’; ‘бджола українська степова’; *бджола пуста* ‘бджола, яка не принесла нектару до вулика’; *бджола сторожова* ‘частина бджолоїної сім’ї, яка охороняє вулик від злодійок’; *бджола трутова* ‘трутівка, робоча бджола, що відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні’; *бджола тяжола* ‘бджола із повним зобиком меду’ (усього – 27 найменувань); **меду** залежно від рослини, з якої бджоли збирали нектар, якості, часу взятки, кольору тощо: *мед акацієвий*, → *ранній*, → *садовий*, → *травневий*, → *майський*, → *майовий*, → *із садів*, → *весняний*, → *білий* ‘мед першого взятку’ (усього – 61 найменування); **вулика** залежно від особливостей будови, розташування, особи-винахідника, прізвища

винахідника, матеріалу виготовлення, способу виготовлення тощо: *вулик багатокорпусний* ‘рамковий вулик із декількома корпусами і додатковими льотками’; *вулик безсотвий* ‘вулик-дупланка, встановлений вертикально’; *вулик даданівський* ‘вулик на низькошироку рамку Дадан-Блатта’; *вулик Левицького* ‘рамковий вулик, розоблений Левицьким’; *вулик плетений* ‘вулик, виплетений із соломи чи рогози’; *вулик солом’яний* ‘вулик, виплетений із соломи’ та ін. (усього – 24 найменування), **рою** залежно від характеристики, часу вильоту, черговості тощо: *рій безматочний*, → *без матки*, → *дикий*, → *осиротілий*, → *трутневий*, → *трутовий*, → *холостий*, → *сиротинський* ‘рій, який залишився без матки’ та ін. (усього – 23 найменування) та низка інших назв, які переважно представлені словосполученнями іменник + прикметник, рідше – іменник + іменник із прийменником чи без нього, у яких прикметник чи другий іменник і дає характеристику зазначеним назвам.

Основу словника становлять іменники, яких абсолютна більшість, що й закономірно, оскільки вони є назвами конкретних реалій зі сфери бджільництва (напр., *бджоляр* ‘людина, яка займається розведенням бджіл’; *вощина* ‘воскова основа стільника, а також видобутий із неї неочищений віск’; *димар* ‘димар, прилад із міхом для обкурювання бджіл’; *зимівка* ‘утеплене темне приміщення, куди заносять вулики для зимівлі бджіл’; *медогонка* ‘агрегат для відкачування меду із стільників’; *няньки* ‘бджоли у вулику, які доглядають розплід’; *перга* ‘перга, зібраний бджолами квітковий пилок рослин, який вони змочують нектаром, складають у комірки стільників, утрамбовують і заливають медом’; *соторамка* ‘рамка з розбудованою бджолами вощиною’ та багато інших).

Авторкою зафіксовано й низку дієслів чи словосполучень дієслово + іменник, які виражають дії, що виконують бджоли чи пасічники щодо бджіл, меду тощо: *викачувати* ‘забирати мед із стільників’; *доїти бджолу* ‘добувати бджолиний яд за спеціальною технологією’; *доспівати* ‘ставати готовою до роботи поза вуликом (про молоду бджолу)’; *задзвеніти* ‘дати знак про готовність вийти із комірок’; *запрополюсувати* ‘заліпити прополусом у вулику щілини’; *міняти матку* ‘замінювати матку, яка з певних причин не виконує свою функцію’; *червити* ‘відкладати яєчка в комірки (про матку)’ та ін.

Варто відзначити, що кожен фонетичний варіант подано з точністю до населеного пункту, що свідчить про сумлінність авторки, розуміння важливості виконуваної роботи для збереження одного з найдавніших шарів лексики та використання представленого матеріалу в різнопланових діалектологічних дослідженнях, зокрема і з фонетики.

Як зауважує авторка в передмові, до окремих реєстрових слів подано ілюстрації слововживання. Цінність рецензованого видання була б набагато більшою, якби кожна словникова стаття супроводжувалася ілюстративним матеріалом, зокрема різними традиціями, повір'ями, прислів'ями та приказками, пов'язаними із бджолами та пасічниками, а також їхньою діяльністю щодо викачування меду, ставлення до бджіл тощо. У словнику наявні окремі технічні недогляди, подекуди порушено норми евфонічних чергувань та ін.

Однак висловлені зауваження ніяк не применшують важливості й потреби для науки рецензованого видання, яке має перспективи подальшого наукового дослідження не тільки на теренах Східного Поділля, а й в інших регіонах українського діалектного континууму, на що й сподівається Т. Тищенко зазначаючи: «... публікацію матеріалів розглядаємо як спонукання потенційних читачів до співпраці» (с. 4), що збагатить новим діалектним матеріалом українську діалектологію, допоможе розв'язати низку проблем про взаємодію діалектів, лексико-семантичні паралелі в різних говорах, а в майбутньому – укласти зведений словник лексики бджільництва українських говорів та лінгвістичний атлас.